

”Etteivät nuo vainon päivät palaa ja syökse Englantia kyyneliin ja vereen”

Historia ja historiallinen tieto 1500-luvun Englannissa

Englantilainen kronikoitsija Edward Hall kuvasi 1540-luvulla (*The Two Noble and Illustrate Famelies of Lancastre and Yorke*, 1548) edellisen vuosisadan tapahtumia synkin ja kohtalokkain värein. Hänen mukaansa Englannin valtakunta oli elänyt 1400-luvulla koko historiansa järkyttävintä ja sekasortoisinta kautta – se oli revitty hajalle ylimyssukujen välisessä verisessä sisällissodassa ja joutunut itsetuhoiseen koston koston etenevään syöksykierteeseen. Kaiken huipuksi valtakuntaa hallitsi York-sukuinen Rikhard III (1483-1485)¹, joka oli Hallin mukaan ilkein, pahin ja vastenmielisin kuningas, joka oli koskaan istunut Englannin valtaistuimella. Muuten hyvin runollisesti menneisyydestä ker-tonut Hall myönsi mykistyneensä ja olevansa kykenemätön kuvaamaan 1400-luvun tapahtumien mielettömyyttä:

Mikä vahinko onkaan kohdannut valtakuntia, jotka ovat joutuneet sisäisiin kiistoihin ja vihanpitoon. Sitä mitä kaikkea onnettomuutta, mitä kuolemaa ja mitä lukemattomia vitsauksia tämä kuuluisa Englannin maaperä joutuikaan kokemaan ja kärsimään Lancaster ja York -sukujen välisen kiistan ja eripurana vuoksi, en kuitenkaan pysty käsittämään. Kieleni ei pysty sitä ilmaisemaan eikä kynäni siitä kirjoittamaan.²

Patriootti Hallin silmissä Englanti oli vajonnut erityisesti näinä ruusujen sodan vuosina 1455-1485³ läpitunkemattomaan pimeyteen. Se oli hänen tulkintansa mukaan poikkeuksellisen häpeällinen ajanjakso Englannin historiassa, ja sen paluu olisi estettävä kaikin tavoin.⁴ Tämä opetustehtävä mielessään Hall halusi kirjoittaa historiaa tästä valtakunnalleen kohtalokkaasta vuosisadasta.

Edward Hallin ja hänen aikalaistensa onneksi Englanti oli kuitenkin lopulta kyennyt irrottautumaan pahuuden raastavasta otteesta. Ranskassa maanpaossa elänyt walesilainen ylimys Henry Tudor oli noussut tukijoukkoinen häikäilemätöntä vallananastajaa, säälimätöntä murhaajaa ja julmaa Rikhard-tyrannia vastaan, syrjäyttänyt ja lopulta surmannut tämän vuonna 1485. Hall ylisti Englannin vapauttajaa, Henrik VII:ksi kruunattua (1485-1509) Tudor-dynas-

tian ensimmäistä hallitsijaa: Henrik oli Hallin kuvauksen mukaan ”ennemminkin taivaallinen kuin maallinen olento”.⁵ Hän oli Jumalan varta vasten lähettämä enkeli, jonka tehtävänä oli ollut vapauttaa ja puhdistaa Englanti tyrannin sen päälle laskemasta verestä.⁶ Kun Henrik vielä nai kilpailevan York-suvun perijätären Elisabetin, sai sisällissota suorastaan satumaisen päätöksen.

Koska Henrikin voitto oli nostanut valtakunnan pois pimeydestä uuteen valoisampaan aamuun, edellytti Hall, että englantilaiset olisivat aina kiittolaisia valtaistuimen ottaneelle Tudor-suvulle:

Pitkä eripura Lancaster ja York -sukujen kesken haudattiin, kun mahtava Lancaster-sukuinen kuningas Henrik VII ja York-suvun perijätär Lady Elisabet avioituivat ja saivat jälkeläisen, mahtavan Henrik VIII:n. Mikä voitto, mikä siunaus, mikä helpotus ja mikä ilo silloin kohtasikaan Englantia, kun nämä kaksi sukua yhdistyivät. Ymmärrä sen kun tarkastelet tätä julmaa historiaa.⁷

Hallin tapa kirjoittaa historiaa sisällissodan päättymisen ja uuden hallitsijasuvun valtaistuimelle asettumisen näkökulmasta teki menneisyydestä juonellisen kertomuksen. Se osoitti aikakaudelle ominaiseen tapaan, kuinka York ja Lancaster-sukujen yhdistyminen Tudoreissa toteutti Jumalan nimenomaista tahtoa ja kuinka koko 1400-luku sisällissotineen oli tulevan unionin alkusoittoa. Tällainen lähestymistapa sai Rikhard III:n valtakauden surmatyötkin näyttämään historialliselta välttämättömyydeltä, sillä ne mahdollistivat Tudor-suvun valtaannousun vanhojen ylimyssukujen tuhouduttua.⁸ Ei niin pahaa, ettei jotain hyvääkin.

Edward Hallin moraalisiin argumentteihin nojaava tulkinta Tudorien jumalallisesta tehtävästä ei jäänyt historiankirjojen alaviitteeksi – päinvastoin. Sen omaksuivat myös monet myöhemmät kronikoitsijat. Erityisesti Raphael Holinshedin *Chronicles of England, Scotland and Ireland* (1578) oli tärkeässä asemassa, sillä se oli monen englantilaisen draamakirjailijan tärkein lähde. Yhdessä nämä pitivät huolta siitä, että kuva pahasta Rikhardista ja hyvistä Tudoreista siirtyi koko kansan yhteisesti jakamaksi historiakäsitykseksi. Englantilaisten historiatietoisuus ei elänyt kuitenkaan vain kronikoitsijoiden varassa. Tudorien esittämästä kansallisesta selviytymis- ja eheytymistarinasta ei tullut ainoastaan englantilaisen historiankirjoituksen virallinen oppi, vaan sillä oli vastineensa myös kansantarinoissa ja ennen kaikkea 1500-luvun lopulla voimakkaan nousun kokeneessa englantilaisessa teatterissa.⁹

Lopullisesti englantilaisten sieluun 1400-lukua koskevan historiatulkinnan juurruttivat William Shakespearen (1564-1616) ruusujen sotaa käsittelevät kuningasnäytelmät: 1590-luvulla kirjoitetut *Henrik VI* -trilogia ja *Rikhard III* takasivat Tudoreita tukevan historiatulkinnan kuolemattomuuden ja pysyvän aseman englantilaisessa itseymmärryksessä ja menneisyyskäsityksessä. Kertomusta Rikhard III:sta muotopuolena, äärimmäisen kunnianhimoisena vallananastajana, joka sääliä tuntematta ja murhia kaihtamatta raivasi tieltään alaikäiset veljenpoikansa ja jonka kuolema pelasti Englannin valtakunnan tuholta, alettiin myöhemmin kutsua Tudor-myytiksi.¹⁰ Tudor-myytissä ja sen kertomuksessa hyvän ja pahan valtataistelusta on paljon sellaisia aineksia, jotka kertovat mitä historiankirjoitus Tudorien valtakauden Englannissa merkitsi ja millaisia tehtäviä sillä oli.

Myyttinen historia

Englantinen historiankirjoitus oli koko 1500-luvun kestäneellä Tudor-suvun valtakaudella hyvin asetelmallista. Sekä historiankirjoittajien että populaarimmin historiaa esittävien lähtökohtana oli oman ja edellisen vuosisadan asettaminen jyrkästi vastakkain: 1400-lukua leimasi tolkuton pahuus ja sekasorto, kun taas heidän oma aikansa oli pimeästä vuosisadasta saavutetun voiton jälkeistä loiston ja hyvinvoinnin aikaa. Historia esitettiin ja ilmeisesti myös koettiin kristilliseen tapaan hyvin dualistisena, hyvän ja pahan välisenä jatkuvana taisteluna.¹¹ Tapa tarkastella menneisyyttä kahden perusvoiman ohjauksessa ja otteessa teki Tudor-ajan englantilaisesta historiankirjoituksesta paljolti myyttistä. Myyttisyys ei tarkoita, että menneisyyden tulkinnan ainekset olisi kokonaan rakennettu valheellisille uskomuksille.¹² Tudorien ajan historiankirjoitus oli myyttistä, koska se nojasi hyvin voimakkaasti esikuvallisiin, klassisiin hyvän ja pahan malleihin kertoessaan ja kuvatessaan menneisyyttä. Se oli myyttistä, koska se koki tehtäväkseen tarjota yhteisön jäsenille yhteisen todellisuuden ja yhteiset käsitykset niin hyvästä kuin pahasta. Historia itse asiassa toimi kuten myytti alkuperäisyhteisöissä – yhteisön turvaverkkona. Myytteihin onkin palattu aina uudestaan ja uudestaan, sillä niiden riittisellä toistamisella on voitu palauttaa yhteisön eheys vetoamalla traditioon ja esikuvallisuuteen.¹³

Myytti on ennen kaikkea tapa ottaa kaaokselta näyttävä menneisyys haltuun tekemällä se ymmärrettäväksi ja tunnistettavaksi.¹⁴ Historiankirjoitus on myyttien tavoin pyrkinyt ottamaan todellisuuden, erityisesti menneen todellisuuden haltuunsa.¹⁵ Tämä on tapahtunut usein erilaisten kansakunnan syntyä koskevien ja merkittäviksi koettujen kertomusten avulla. Antiikin eepisten runoilijoiden tavoin historioitsijat ovat olleet kiinnostuneita kunkin kansakunnan alkuperästä ja syistä kaiken takana.¹⁶ Jo ensimmäiset englantilaiset historiankirjoittajat jäljittivät kristinuskon leviämisen lisäksi brittien, saarivaltakunnan esi-isien alkuperää, jonka he löysivät muinaisista troijalaisista ja Nooan jälkeläisistä. Tähän samaan alkuperämyyttiin tarttuivat useimmat eurooppalaiset kronikoitsijat ja historiankirjoittajat, aina Suomea myöten. Englannissa kansan muinainen alkuperä vahvistettiin Geoffrey Monmouthilaisen teoksessa *Historia Regum Britanniae* vuodelta 1136. Teos on lähes täysin fiktiivinen ja ainoastaan naamioitu historiallisen kertomuksen muotoon, mikä ei sen arvoa ja merkitystä suinkaan vähennä, paremmin päinvastoin. Tarunomaisena kertomuksena se oli hyvin suosittu ja asettui merkittäväksi osaksi orastavaa kansallista kollektiivista minuutta.¹⁷

Geoffrey Monmouthilaisen historiaksi muuttamat tarinat myyttisestä kuningas Arthurista olivat vielä 1500-luvulla kansan keskuudessa erittäin suosittuja. Suosion takeena oli aikakauden yleinen ilmapiiri, jossa tunnettiin voimakasta vetoa romanttisiin ritaritarinoihin. Tämä ei jäänyt Tudorien hallitsijahuoneelta huomaamatta, ja Englannin pelastajana esitetty Henrik VII liitti estoita itsensä ja perillisensä osaksi Arthur-legendaa. Taustalla oli vanha walesilaisen uskomus, jonka mukaan kuningas Arthur ei ollut kuollut, vaan palasi Walesiin ennustusten mukaisesti kansansa suurimman hädän hetkellä, yhdistäisi sen ja johdattaisi uuteen kultakauteen. Koska Henrik oli walesilainen, katsoi hän olevansa tämä legendan ennustusten lupaama ja tarkoittama kansansa pelastaja, Arthur-kuninkaan reinkarnaatio. Yhteyttä muinaiseen menneisyyteen korostettiin kaikilla mahdollisilla tavoilla: Henrik otti käyttöön brittien muinaiskuninkaan Cadwalladerin tunnuksen – lohikäärmelipun. Ikivanhan profetian Henrik vahvisti vielä nimeämällä kruununperijänsä Arthuriksi vuonna 1486.¹⁸

Kansalliset sankaritarinat vahvistivat Tudorien valta-asemaa ja loivat suurta kertomusta kansakunnan synnystä.¹⁹ Ne tarjosivat englantilaisille pitkän linjan

urhoollisia esi-isiä ja maalle kunniakkaan menneisyyden, missä korostui hallinnon ikaikainen jatkuvuus. Hallitsijasuvun periytyminen muinaisista esi-isis-tä oli jo itsessään vallan oikeutuksen takuu. Arthur-tarinoiniin liittyi myös vahva oman kansan arvoa koskeva patrioottinen tunnelataus – oman kansan muinaisella alkuperällä ja sen historian suurilla hetkillä haluttiin luoda paremmuuden ja ylemmyyden tunnetta muita kansoja ja valtakuntia kohtaan. Runoilijat ammensivat näistä kansan rakastamista sankarikertomuksista pohjattomasti uusi-en laulujen aiheita. Tarinat ja laulut eivät syöpyneet ainoastaan syvien kansan-kerrosten tajuntaan, vaan siirtyivät elimelliseksi osaksi myös historiaa kirjoittavien mieleen ja lopulta niin kronikoihin kuin myöhemmin varsinaisiin historia-teoksiinkin.²⁰ Tudorien tarinan tehoa lisäsi kirjapainotaidon kehitys. Kirjallisesti esitetyistä tarinoista alkoi muodostua totuutta itsessään. Ne oli helpompi hyväksyä kuin kyseenalaistaa.²¹

Patrioottisen innostuksen myötä 1400-1500 -luvun Englanti sai myös omat esikuvalliset pahuusmyyttinsä. Myyttien juuret olivat yleisemmässä kristillisessä ajattelussa, jossa pahuus²² oli saanut ruumiillisen muodon ja jossa paha oli alkujaan esitetty itse pääpaholaisena, langenneena enkeli Luciferina. Ajan oloon kirkko tarvitsi kuitenkin konkreettisemmän ja ihmiskasvoisemman, kaikkien tunnistettavissa olevan kuvan paholaisesta taistellessaan sieluista kansanuskontojen kanssa. Kansanuskontojen voittamiseksi ja kukistamiseksi kirkko alkoi siirtää pakanajumalia 1100-luvulta lähtien kristinuskon demonigalleriaan. Länsimaisen kulttuurin maallistumiskehityksen myötä paha, ja se, mitä pahuudella tarkoitettiin, alkoi saada yhä enemmän todellisen ihmisen kasvot.²³ Paholaishahmon ihmistämiseen vaikutti kirkon toiminnan lisäksi keskusjohtoisen valtiovallan otteen lujittuminen. Asemaansa vahvistamaan pyrkivä valtiolta tarvitsi oman erityisen kuvansa pahasta. Hyvä hallitsija tarvitsi vastapoolikseen vallan demonisen väärinkäyttäjän.²⁴ Tämä yhteisön elämää uhkaava ja tuhoava hahmo ei hyökännyt rajan takaa, vaan nousi suoraan yhteisön omasta keskuudesta. Kasvonsa se sai menneisyyden tyrannihallitsijoilta ja Englannissa pahuuskäsitykset saivat 1500-luvulla ruumiillisen hahmonsä Tudorien edeltäjässä kuningas Rikhard III:ssa.²⁵

Historia on Jumalan tahto maan päällä

Edward Hall näki monen aikalaisensa tavoin historian synnin ja sovituksen historiaksi. Englannin sisällissodat 1400-luvulla olivat hänelle mitä ilmeisin osoitus Jumalan esiintymisestä historiassa.²⁶ Hallin elinaikana ja Tudor-suvun valtakaudella Englannissa vallitsi yhä keskiaikainen ja leimallisesti kristillinen historiakäsitys, jota on kutsuttu kirkkoisä Augustinuksen oppilaan mukaan oriolaiseksi opiksi.²⁷ Sen mukaan historia ilmensi Jumalan tahtoa maan päällä. Kaikella oli oma Jumalan suunnittelema tarkoituksensa, eikä mitään tapahtunut sattumalta. Koko ihmiskunnan historialla oli ennalta määrätty suuntansa ja päämääränsä. Viime kädessä se kulki kohti maailmanloppua, jossa ihmisen osana oli joutua viimeiselle tuomiolle ja päätyä joko taivaan ikuiseen elämään tai helvetin ikuiseen kadotukseen. Myös historian kirjoittamisen arvo nähtiin sen kyvyssä pitää ihmistä ja kansaa Jumalan hyväksi katsomalla tiellä. Historian tehtävä oli tarjota moraalisia esimerkkejä ja opettaa niiden avulla ymmärtämään, kuinka Jumala näytti kaikkivaltaisuutensa palkitsemalla hyvät ja rankaisemalla pahat teot.²⁸ Historian moraalisen tehtävän ilmaisi selkosanaisesti jo Beda Venerabilis 700-luvun alussa julkaistussa Englannin kirkkohistoriassaan: ”Jos historia kertoo hyvien miesten hyvistä teoista, innostaa se tarkkaavaista kuulijaa jäljittelemään hyvää, jos taas historia kertoo pahojen miesten pahoista teoista, innostaa se sitäkin enemmän uskovaa ja hurskasta kuulijaa tai lukijaa, joka kammoaa vahingollista ja vääristynyttä, tekemään sitä, minkä tietää olevan hyvää ja Jumalan tahdon mukaista.”²⁹

Historian perimmäinen tehtävä oli opettaa yleispätevää moraalialia, eikä kysyä, olivatko asiat todella niin kuin ne kerrottiin. Tarinan totuus oli sen moraalissa, ei sen ’tosiasiallisuudessa’. Tässä tehtävässä historia hyödynsi estoitta perinteisiä kansan keskuudessa eläviä ja suosittuja tarinoita. Vaikka historian kirjoittamisen perusvaatimuksiin kuului totuuden esittäminen tai ainakin, että pystytettiin klassisen retorisen perinteen mukaisesti vakuuttamaan lukija esitetyn asian ja näkökulman todenmukaisuudesta, sen ei aina tarvinnut olla ehdottoman täsmällinen yksityiskohtien suhteen. Moraalisen merkityksen vuoksi riitti, kun toi julki ja välitti yleisen totuuden.³⁰

Kaikessa ohiajava moraalinen velvoittavuus näkyy keskiajan saarnatekstien vahvassa esimerkki- eli exemplum-perinteessä.³¹ Exemplumit olivat suosittuja jo antiikin retoriikassa ja keskiajalla niitä käytettiin esimerkkeinä ja malleina hyvästä ja pahasta toiminnasta. Oikeastaan juuri se, että ne perustuivat yleisesti tunnettuun historialliseen tai myyttiseen aineistoon, eikä niinkään tapahtuman tai henkilön historialliseen totuudellisuuteen, teki exemplumista 'totta' itessään. Opetuksellista arvoa vain lisäsi, että nykypäivään sijoittuva tilanne voitiin yhdistää entuudestaan tunnettuihin menneisyyden tapahtumiin ja antaa tulkinta omasta ajasta niiden avulla.³² Menneisyyteen sijoittuvia tuttuja tarinoita, ilmiöitä ja henkilöitä käytettiin vahvistamaan haluttua opetusta, joka oli yleisesti juuri moraalinen. Uskottiin vahvasti, että laaja kuulijakunta oppi näin oikeanlaisen elämänmallin lisäksi myös historiaa ja ennen kaikkea sitä, mikä merkitys menneisyydellä oli ihmiskunnan ja yksilön elämässä.

Englannissa moraaliopetusperinne näkyi voimakkaana varsinkin hallitsijoille ja valtaapitäville suunnatussa moniosaisessa ja tavattoman suosituksa runomuotoon kirjoitetussa kokoomateoksessa *The Mirror for Magistrates* (1559-1587). Moraalisen aineksensa se ammensi lähteenä käytetystä Edward Hallin kronikasta. Hall oli esittänyt, että Rikhard III oli ollut paitsi rohkea soturi myös taidokas, lojaali ja uskonnollinen mies, jolla oli paljon potentiaalia tehdä hyvää. Jos Rikhard olisi vain tyytynyt asemaansa Englannin valtionhoitajana, valtakunta olisi kokenut kukoistuksen ja Rikhardista itsestään olisi tullut ylistetty ja rakastettu, eikä suinkaan vihattu hahmo. Hän kuitenkin joutui kruununhimon vainoamaksi ja se sai aikaan hänen lankeamisensa.³³ *The Mirror for Magistrates* sisälsi useita samanlaisia esimerkillisiä ja opettavia tarinoita, joiden tarkoituksena oli varoittaen osoittaa, mihin ylpeys ja liiallinen kunnianhimo lopulta johtivat. Tarinoissa kertojana oli päähenkilön haamu, ja yksi näistä oli juuri Rikhard III. Haamun hahmossa hän katui syvästi tekojaan ja halusi kertoa tuleville hallitsijoille, kuinka nämä voisivat välttää hänen kohtalonsa hallitsemalla oikeudenmukaisesti ja viisaasti. Teoksen tarkoitus oli olla ennen kaikkea peili aika-laishallitsijoille, johon nämä saattoivat verrata itseään. Koska tarinoiden moraalinen opetusarvo oli keskeisin tavoite, muutettiin niiden historiallisia faktoja haettua tarkoitusta varten sopivammiksi.³⁴

Rikhard III:lla oli Tudorien aikana yleisemminkin merkitystä moraalisenä esimerkkihahmona. Hänet oli helppo yhdistää muihin ja lähinnä Raamatun historiasta tuttuihin pahuushahmoihin. Kunnianhimon ja ylpeyden sokaise-man Rikhardin nousu laillista Jumalan voitelemaa kuningasta vastaan teki hä-nestä ensimmäisen synnintekijän, arkkienkeli Luciferin. Valheellisilla lupauksil-laan ystävänsä pettäneenä ja vilpillisellä uskollisuutta osoittavalla suudelmalla veljenpoikansa kavaltaneena hänestä tuli Juudas Iskariot. Kun hän vielä mur-hautti syrjäyttämänsä veljenpojat, voitiin hänet yhdistää toiseen viattomien las-ten murhaajaan kuningas Herodekseen, joka oli hyvin tunnettu hahmo ainakin Raamatusta aiheitaan ammentavasta 1500-luvun teatterimaailmasta.³⁵

Moraalin lisäksi historia oli Tudor-ajan englantilaiselle lukijalle todiste Jumalan kaitselmuksesta. Edellisen vuosisadan sekasorron katsottiin johtu-neen englantilaisten ja aivan erityisesti sen kuninkaitten tekemistä synneis-tä.³⁶ Valtakunnan katsottiin rikkoneen Jumalan suunnitelmaa vastaan jo vuon-na 1399, jolloin Henry Bolingbroke oli syrjäyttänyt serkkunsa, Jumalan valit-seman ja voiteleman kuninkaan Rikhard II:n (1377-1399) ja kruunauttanut it-sensä kuninkaaksi Henrik IV:nä (1399-1413). Menneisyyden rikosten sovitustyö näytti alkaneen juuri Rikhardista, joka menetti kruununsa ja henkensä isoisän-sä Edvard III:n (1327-1377) tekemien rikosten tähden. Rikhardin syrjäyttäneen Henrik IV:n rikokset kostettiin vuorostaan tämän lapsenlapselle Henrik VI:lle (1422-1461 ja 1470-1471), joka menetti valtakuntansa lisäksi myös henkensä. Henrikin seuraaja Edvard IV (1461-1470 ja 1471-1483) astui hankin synnin po-lulle sallimalla edeltäjänsä murhaamisen, minkä puolestaan hänen poikansa Edvard V (1483) joutui maksamaan.

Kaikki nämä Englannin kuninkaiden rikokset ruumiillistuivat Tudorien his-toriakäsityksen mukaan Rikhard III:n hahmossa, joka kolmantena York-sukui-sena hallitsijana menetti henkensä Jumalan kaitselmuksen työvälineenä toimi-neen Henry Tudorin noustessa valtaan.³⁷ Näin paljon siteerattu vanhatestamen-tillinen profetia, jonka mukaan lapset joutuivat kärsimään isiensä pahoista te-oista aina kolmanteen sukupolveen näytti käyneen toteen.³⁸ Tudorien aikainen historiakäsitys ei siis edennyt suoraviivaisen lineaarisesti. Se näytti enemmän-kin etenevältä spiraalilta, jossa syklit seurasivat toisiaan, ja jossa toisiaan muis-tuttavat tapahtumat toistuivat syklien sattuessa spiraalissa samalle kohdalle.³⁹

Aikalaisten silmissä Rikhard III:n kuollessa siirryttiin uuteen alkupisteeseen: Jumalan viha oli käytetty loppuun ja Tudorit saattoivat aloittaa tyhjältä pöydältä Englannin valtakunnan rakentamisen.

Historia vallan propagandana

Englantilainen historiankirjoitus oli pitkään leimallisesti kronikkamaista. Karkeasti yleistäen keskiajan historiankirjoitusta hallinneet kronikat olivat sidoksissa maallisiin tapahtumiin. Niissä kirjattiin muistiin tuleville sukupolville asioita, jotka olivat oleellisia ja merkittäviä niitä ylläpitävän luostarin tai kaupungin näkökulmasta. Näistä Lontoon hallintoa, oikeudenkäyttöä ja kaupungin elämää eloisasti käsittelevät kronikat lienevät kaupungin kansallisesti keskeisen aseman vuoksi merkittävimmät. Toisaalta myös paikalliskronikat sidottiin esipuheissaan laajempiin kristillisiin yhteyksiin ja Raamatun historiaan: ne aloitettiin usein maailman luomisella ja kertomuksilla siitä, kuinka Jumala oli historian saatossa puuttunut ihmiskunnan tekemisiin.⁴⁰

Länsimaisen kulttuurin maallistumisen ja keskusjohtoisen valtiovallan kehityksessä muuttui myös englantilainen kronikkaperinne. Kronikoita alettiin 1200-luvulta lähtien kirjoittaa miellyttämään hallitsevaa kuningasta. Historiasta tehtiin kuninkaitten propagandan väline ja sen tehtävä oli antaa historialliset perusteet kulloisenkin hallitsijan valta-asemalle.⁴¹ Oikeutus valtaan haettiin historiasta, jolloin syntyi tietyt oikeat tavat esittää menneisyyttä koskevia tulkintoja. Kuningaslähtöisyys heijastui laajemminkin ajan historiankirjoitukseen. Kun aikaisemmin kronikat oli jaettu seitsemään osaan symboloimaan joko luomispäiviä tai suosittua neitsyt Marian kulttia ja hänen seitsemää ihmetekoaan, niin nyt Englannin menneisyys jaettiin osiin kuninkaitten mukaan ja käsiteltiin yhä tiukemmin kuninkaitten henkilöihin liittyvänä hallituskausien historiaa.⁴²

Erityisen merkittävän aseman historian käyttö sai Englannin kuninkaiden propagandassa 1400-luvulla, jolloin veriset sisällissodat ja pitkään kestäneet valtataistelut vaikuttivat syvästi historiankirjoituksen asemaan ja luonteeseen. Kronikoitsijoista tuli aiempaa selvemmin vallan lakeijoja, jotka vaihtoivat näkökulmaansa aina kuninkaan ja hallitsijasuvun mukaan. Ensimmäisessä vaiheessa kronikoitsijat olivat tukemassa valtaistuinta hallinneen Lancaster-suvun val-

lan oikeutusta.⁴³ Historia todisti Rikhard II:lta vallan kaapanneen Henrik IV:n ja hänen jälkeläistensä oikeuden kruunuun. Kun Lancasterit menettivät 1400-luvun puolivälissä ruusujen sodan myötä valtansa, korvattiin maan virallinen propaganda York-suvun näkökulmasta kirjoitetulla historialla. Siitä pitäen lähes kaikki kronikat aina Rikhard III:n valtaannousuun vuoteen 1483 asti antoivat ”historiallisen” tukensa York-suvulle ja varsinkin vallan kaapanneelle Edvard IV:lle.⁴⁴ Ennen 1400-luvun päättymistä kronikoitsijat ehtivät vielä kerran vaihtaa isäntäänsä, kun Henry Tudor löi Rikhard III:n Bosworthin taitelussa vuonna 1485. Nyt oli vuorostaan perusteltava, miksi vallan väkivalloin itselleen saanut Henrik VII oli Englannin oikea kuningas eikä Rikhard. Tämä onnistui tekemällä hänestä pelastajasankari ja Rikhardista arkkipaholainen.⁴⁵

Vallan anastaminen lailliselta hallitsijalta oli poliittisesti ja eettisesti keskiaikaisessa maailmassa hyvin herkkä asia. Kuninkuus ja kuningas henkilönä olivat pyhiä instituutioita. Jumalan voitelemaa ja kruunattua kuningasta vastaan ei saanut kapinoida. Jos noustiin kapinaan Jumalan asettamaa kuningasta vastaan kapinoitiin samalla Jumalaa vastaan. Tämä koski periaatteessa kaikkia, myös huonoiksi ja pahoiksi katsottuja kuninkaita. Ajateltiin, että oli Jumalan harkinnan varassa, asettiko hän hallitsijaksi hyvän vai huonon kuninkaan. Myös huonoa hallitsijaa tuli totella, sillä hän saattoi olla Jumalan asettama rangaistus yhteisölle sen tekemistä synneistä. Koska mitään ei tapahtunut sattumalta ja kaikella oli tarkoituksensa, saattoi Jumalan suunnitella kuulua pahan salliminen, jotta hyvä olisi tulevaisuudessa mahdollinen.⁴⁶

Poliittinen todellisuus oli kuitenkin toista. Englannissa syrjäytettiin 1300-1400-luvun vaihteen jälkeen viisi kuningasta: Rikhard II, Henrik VI, Edvard IV, Edvard V ja Rikhard III. Heidän syrjäyttäjänsä Henrik IV, Edvard IV, Rikhard III ja Henry Tudor eli Henrik VII joutuivat erikseen oikeuttamaan asemansa laillisena kuninkaana. Valtaannousujen ja kuninkaitten syrjäyttämisen perusteleminen ja lailliseksi tekeminen oli suuri ongelma ja se työllisti suuren joukon 1400-luvun oikeusoppineita.⁴⁷ Kuten tavallista perusteet vallananastuksille haettiin historiasta. Sen tehtävänä oli osoittaa, että valtaan nouseella hallitsijalla oli itsellä perintöoikeus kruunuun. Varsin monet keskiajan oikeusoppineet ajattelivat puolestaan syrjäyttämisen olevan mahdollista ja hyväksyttyä, jos hallitsija oli syrjäyttänyt laittomasti edeltäjänsä ja saavuttanut asemansa väkival-

lalla. Näin hankittu tyrannin leima antoi oikeuden hallitsijan syrjäyttämiseen. Toisaalta tyranni oli myös kuningas, joka hallitsi äärimmäisen paheellisesti, toimi ainoastaan omien etujensa nimissä, polki maan lakeja ja tuotti yhteisölleen jatkuvia kärsimyksiä. Myös näin hankittu tyrannin maine antoi oikeuden lailliseen kapinaan.⁴⁸

Henry Tudor oli vallananastaja, jonka oli perusteltava asemansa laillisena kuninkaana. Perusteet saatiin sekä teologisesta moraaliopista että keskiajan poliittisesta ja oikeusteoreettisesta tyranniopista. Tudorit osoittivat Rikhardin ihmisenä ja hallitsijana niin pahaksi, että tämä oli oikeutettua syrjäyttää. Rikhard oli heille väkivaltaisesti, säälimättömästi ja kylmäverisesti asemansa 12 -vuotiaalta veljenpojaltaan anastanut tyranni. Jotta kuva paholaisen maanpäällisestä inkarnaatiosta olisi täydellinen, kuvasivat Tudor-historian kirjoittajat hänet myös ulkoisesti rujoksi hahmoksi. Näin teki myös Edward Hall. Hänen mukaansa Rikhard oli kalmankalpea, poikkeuksellisen kapeakasvoinen, ontuva ja kyttyräselkäinen. Kuvaa täydensi surkastunut vasen käsi.⁴⁹ Pohjimmiltaan uskonnollisen, keskiajalta pitkälle uudelle ajalle ulottuneen tulkinnan mukaan ihmisen ulkoinen olemus kertoi paljon kantajansa sielun ominaisuuksista. Fyysinen rujous tai mikä tahansa merkittävä poikkeama oli merkki vammautuneesta, synnillisyyteen taipuvasta sielusta ja pahuudesta.⁵⁰ Koska ”oikean” hallitsijan piti ihmisten odotusten mukaan olla ulkoiselta olemukseltaan kunnioitusta herättävä, karismaattinen ja komea hahmo, erotettiin Rikhard tekojensa tavoin myös fyysisesti jumalallisiksi esitetyistä Tudoreista ja ideaalin hyvän kuninkaan hahmosta.⁵¹ Paholaisenkin kuvattiin olevan kaikissa suhteissa Jumalan vastakohta.⁵²

Rikhardin osoittaminen tyranniksi oli poliittisen tarkoituksenmukaisuutensa lisäksi myös esimerkki siitä, miten voittajien historiaa kirjoitettiin. Tässä näytelmässä paholaisella oli poliittisesti hyvin virittynyt ja vakiintunut roolinsa. Vihollisen ominaisuudet olivat kaikilta osiltaan paholaisen ominaisuuksia, kun taas oma puoli oli kaikessa puhtaan asian ja oikean moraalin edustaja.⁵³ Se mitä omalla puolella tarkoitettiin, saattoi tosin vaihtua. Siirtyminen Rikhardin vallasta Henrikin valtaan pakotti monen historiankirjoittajan vaihtamaan puolta. Jotkut tekivät niin jopa kesken teoksen laatimisen. Näin toimi Rikhardia hänen kuninkaana ollessaan ylistänyt pappismies nimeltä John Rous. Vallan vaihduttua hän näki Rikhardin yht’äkkiä aivan uudessa valossa. Rikhardista tuli pa-

han ruumiillistuma, mies, joka oli syntynyt, oltuaan sitä ennen äitinsä kohdussa ennätyselliset kaksi vuotta, väärinpäin jalat edellä, valmiiksi kaikki hampaat suussa ja korpinmustat hiukset olkapäille asti ulottuvina. Lisäksi Rikhard oli syntynyt paholaisen eli skorpionin tähtimerkissä ja vielä kotoisin Englannin pohjoisosista – pohjoinen oli paholaisen ilmansuunta.⁵⁴

Vahvan propagandistisen sävyn lisäksi keskiajan historiankirjoituksen tavoitteisiin kuului miellyttää lukijoita. Haluttiin kohottaa kerrottavan esteettistä ja kirjallista arvoa. Ehkä tyypillisin keino oli laittaa päähenkilöt puhumaan omalla suullaan kokemaansa ja näkemäänsä. Lukijoita haluttiin miellyttää myös kuvaamalla ritariperinteen hengessä seikkaperäisesti yksittäisten taistelujen kulkua ja sankarihahmojen urhoollisuutta taistelukentällä. Romanttista henkeä nostettiin myös sillä, että päähenkilöinä esiintyneet historian todelliset henkilöt sijoitettiin puhtaasti keksittyjen tapahtumien keskelle. Erityisesti tämä koski suosittuja ranskalaisia sankarirunoelmia ja erilaisia pyhimyslegendoja.⁵⁵ Esimerkkiperinteen mukaisesti tärkeämpää kuin totuus itsessään oli kerrottavien tapahtumien yleispätevyys ja niiden tunnistettavuus. Koska historia ja kaunokirjallisuus eivät olleet vielä selkeästi eronneet toisistaan, ei historiakaan kuulunut yksinomaan historiankirjoittajille.⁵⁶ Menneisyyden tulkintaan ja kommentointiin osallistuivat myös balladit, kansantarinat ja aivan erityisesti 1500-luvun lopulla kukoistanut englantilainen teatteri. Toisaalta historia ei ollut vain menneisyyden esittämistä ja tulkitsemista sellaisenaan, vaan se selitti tai ainakin sen avulla voitiin kommentoida nykyisyyttä.

Humanistinen historia – historia esimerkkinä

Historiankirjoituksen totuusarvo punnittiin Tudorien valtakauden Englannissa yhä nimenomaan sen kyvyssä opettaa moraalia.⁵⁷ Tätä painotti muun muassa Henrik VII:n italialainen hovihistorioitsija Polydorus Vergilius (n.1470-1555):

Historia on kaikista muista kirjallisuuden lajeista suositeltavin, koska se kertoo kaikenlaisista ihmisistä. Se antaa merkittäviä elämisen malleja, koska se innostaa ja lojo ihmisiä samanlaiseen toimintaan, kun he ovat lukeneet edeltäjiensä tehneen. Samalla se lannistaa pahoja ihmisiä yrittämästä mitään katalaa tekoa tai rikosta, tietäen, että tällaiset teot tullaan rekisteröimään ikuisen muistiin, tekijöiden ylistämiseksi tai häpeällistämiseksi heidän tekojensa mukaisesti.⁵⁸

Historiakäsityksessä oltiin kuitenkin irrottautumassa keskiaikaisesta ajattelutavasta. Ranskasta saapunut, alunperin Italian kaupunkivaltioissa kehittynyt humanistiseksi kutsuttu historiakäsitys ja tapa kirjoittaa historiaa saavutti Englannin 1500-luvulla. Vahva kronikkaperinne esti harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta humanistisen tradition juurtumisen Englantiin, vaikkakin englantilaiset alkoivat humanistien tavoin kirjoittaa historiaansa äidinkielellään. Oikeastaan ainoat Englannin historiaa 1500-luvulla käsitelleet humanistit olivat Thomas More (1477-1535) ja italialaista syntyperää oleva Polydorus Vergilius.⁵⁹ Toisaalta he olivat kuitenkin ne kaksi, jotka tuotannossaan mustamaalasivat Rikhard III:n ja samalla koko edeltävän vuosisadan.

Humanisteilla tarkoitetaan niitä renessanssin kirjailijoita, jotka hakivat esikuvansa antiikista, tutkivat niiden klassisia tekstejä ja ottivat mallia niistä. Myös humanistinen historiankirjoitus haki esikuvansa antiikin aikaisilta historiankirjoittajilta. Antiikista omaksuttiin varsinkin tapa esittää historia kronikkaperinteen luettelomaisuuden sijasta temaattisena ja juonellisena kokonaisuutena, jolloin historiankirjoitus sai myös vahvan kaunokirjallisen sävyn.⁶⁰ Selvimmin tämä näkyy Thomas Morella, joka luonnosteli kuvauksensa Rikhard III:sta käyttäen mallinaan Rooman tunnetuimman historiankirjoittajan Tacituksen armotonta luonnehdintaa Rooman keisari Tiberiuksesta, tyranniuden ruumiillistumasta. More vaan sijoitti Tiberiuksen tilalle Rikhardin. Tämä täytti Moren silmissä kaikki samat tyrannin kuvaan kuuluvat ominaisuudet, jotka Tacituskin oli löytänyt Tiberiuksesta kunnianhimosta ulkoiseen rujouteen asti.⁶¹

Ero humanismin ja kristillisen historiakäsityksen välillä ei ollut suuri. Ne elivät käsi kädessä ja vaikuttivat toisiinsa. Lähinnä kyse oli painotuseroista. Myös humanistit näkivät historian Jumalan tahdon ilmauksena kuten keskiajan historian kirjoittajatkin. Painopisteen muutos näkyy siinä, kuinka uskonnollisten selitysten rinnalla alettiin korostaa ihmisten motiivien merkitystä historian selittämisessä. Jumalan tahto ja kaitselmus säilyivät edelleenkin jonkinlaisena raamikertomuksena, mutta sen sisällä tilan valtasivat yhä enenevässä määrin luonnolliset syys-seuraus –suhteet ja selitysmallit. Humanistit jatkoivat myös historian opettavaa tehtävää. Tavallisille ihmisille opetettiin hyvän elämän moraalisesti arvokkaita perusteita, ruhtinaille ja kuninkaille hyvin hallitsemisen eettiset velvoitteet ja käytännöt. Hallitsijoiden opettamiseen ja ohjaamiseen liittyi alun

alkaen vahva poliittinen ja kriittinen sävy. Ruhtinaiden oli otettava opiksansa menneisyyden suurmiesten teoista – jäljiteltävä heidän urotekojaan ja vältettävä heidän tekemiään virheitä.⁶² Ennen kaikkea historian tunteminen oli arvokasta – se oli tie aina valtakunnan menestykseen ja onneen asti.⁶³

Humanistien pyrkimyksenä oli opettamisen lisäksi ylistää kuninkaallisia suojelijoitaan ja tukea näiden politiikkaa. Keskusjohtoisen kansallisvaltiokehityksen ja nousevan itsevaltiuden myötä historiankirjoituksen tehtävä oli tehdä palveluksia hallitsijahuoneelle ja sen edustamille näkemyksille. Historia muuttui monasti pelkäksi hovihistorioinniksi, jolloin sen tehtävä oli luoda valtiolle suuri ja kunniakas menneisyys ja esitellä hallitsijan monet kyvyt johtaa valtiota ja kansaa.⁶⁴ Se että historioitsijat olivat suojelijoidensa ja hallitsijoiden tuesta riippuvaisia aiheutti myös ongelmia. Esimerkiksi historiankirjoittajien Henrik VII:ttä koskeva ylistyspuhe ei johtunut ainoastaan vapaaehtoisesta Tudor-propagandan toistamisesta. Se oli paikoin myös pelon aiheuttamaa. Kirjoittajat joutuivat olemaan jatkuvasti varpaillaan. Hovihistorioitsija Polydorus Vergilius muokkasi ja tarkisti tämän tästä Englannin historian laajaa yleisesitystään *Anglica Historiaa* muuttamalla ja poistamalla siitä kiistan- ja riidanalaisia kohtia ollakseen mieliksi hallitsijahuoneelle. Lopulta monien epäröintien jälkeen hän julkaisi teoksensa vuonna 1534 – kaksikymmentä vuotta sen valmistumisen jälkeen!⁶⁵

Thomas More meni varovaisuudessa vielä pitemmälle. Hän ei antanut teostaan julkaistavaksi elinaikanaan, vaan sen saattaminen julkisuuteen toteutettiin ensimmäisen kerran vasta hänen kuolemansa jälkeen. Tähän liittyen on kysytty, oliko Rikhard III:n mustamaalaaminen pelkästään Tudor-suvun ylistämistä, vai kenties ajalle tyypillistä poliittista ja älykästä satiiria, jonka kritiikin kärki olikin suunnattu itse asiassa Tudor-hallitsijoihin, siis Henrik VII:een ja myöhemmin Henrik VIII:een (1509-1547). Käyttikö More ajan mallien mukaisesti Tudorien yleisesti vihaamaa ja tuttua Rikhard-hahmoa vertauskuvana ja oman aikansa vallanpitäjien naamioituna kritiikkinä?⁶⁶ Olivat Moren motiivit mitkä tahansa, ei ollut tavatonta, että 1500-luvulla käsiteltiin ja kritisoiitiin oman ajan arkoja poliittisia kysymyksiä sijoittamalla vastaavat teemat suojan antavaan kaikkien tunnistamaan menneisyyteen ja sen vihattuihin henkilöhahmoihin.

Vaikka humanismille oli ominaista keskiaikaisten vääryyksien ja väärännösten paljastaminen muun muassa filologiaalta saaduilla lähdekriittisillä metodeil-

la, eivät nämä asenteet juurikaan juurtuneet yhä vahvasti eläneeseen kronikaperinteeseen. Kronikoitsijat jatkoivat toistensa tekstien kopiointia sen suurempia kyselemättä. Vaikka esimerkiksi Polydorus Vergilius yritti kyseenalaistaa suositun Arthur-myytin, joutui hän vastineeksi esittämään Tudorit sitäkin loisteluaammassa ja kritiikittömämmässä valossa.⁶⁷

Historiankirjoittajien asema vallitsevan poliittisen tilanteen siunaajina synnytti tietyt oikeat tavat esittää menneisyyttä koskevia tulkintoja. Kiistattomassa propagandatarkoituksessa laaditut kuvat menneisyydestä nieltiin sellaisenaan, eikä niiden toden- tai oikeudenmukaisuuden perään juuri kysely. Tämä johti siihen, että minkä tahansa maineen menneisyyden ihminen oli saanut, se pysyi ikuisesti. Tudor-suvun valtakaudella tämä tarkoitti sitä, että hyvän kuninkaan kestoleiman sai ruhtinas, joka oli vapauttanut Englannin pitkästä itsetuhoisesta kurimuksesta. Tämä hyvä kuningas oli Henrik VII ja se, jossa kaikki paha ruumiillistui, oli Tudorien syrjäyttämä Rikhard III.⁶⁸

Uskonpuhdistuksen vaikutus

Historiankirjoitus pysyi poliittisena ja propagandistisena koko 1500-luvun ajan. Tämä ei johtunut ainoastaan Tudor-suvun pyrkimyksistä vakuuttaa ja vakauttaa oikeuttaan toimia Englannin hallitsijasukuna. Taustalla olivat myös aikakauden arat ja kiihkeät uskontokysymykset. Uskonpuhdistus toi täysin oman lisänsä ja vivahteensa suhtautumisessa menneisyyttä koskevaan tietoon. Ennen kaikkea se politisoi historiankirjoitusta yhä enemmän. Kun aiempina vuosikymmeninä aina 1200-luvulta lähtien hallitsijat olivat käyttäneet historiaa vahvistaakseen dynastian asemaansa, niin 1500-luvun uskonpuhdistuksen myötä englantilaiset, ranskalaiset ja saksalaiset perustelivat historian, kronikoitten ja kansallisten myyttien avulla eronsa ja etäisyytensä paavinistuimeen. Samalla haluttiin muutenkin alleviivata kunkin kansallisen kirkon itsenäisten historiallisten juurten merkitystä. Englannin kuten muidenkin osalta tähän liittyi pyrkimys osoittaa, kuinka omalla kansakunnalla oli oma itsenäinen historiansa.⁶⁹ Rintaman toisella puolella katolinen kirkko puolestaan vakuutti historian avulla olevansa kristinuskon ainoa oikea perillinen.⁷⁰

Kansallisten kirkkojen tarve löytää itsenäisyydelleen historian tukemia argumentteja johti keskiaikaisten kronikoiden keräämisen, tutkimiseen, lopulta niiden toimittamiseen ja julkaisemiseen. Syntyi antikvaarinen⁷¹ liike. Sen ansiota ei ollut ainoastaan se, että lähdeaineistojen määrä ja saatavuus parantuivat huomattavasti. Myös niiden kriittinen analyysi kehittyi. Oppineisuus alettiin yleisemminkin nähdä hyveenä varsinkin, kun se yhdistettiin valtakunnan onneen ja menestykseen. Uskonnollisten, poliittisten ja opillisten tekijöiden yhteisvaikutuksesta antikvaarinen suhtautuminen historiaan nousi keskeiseksi osaksi eurooppalaista historiografiaa ja sen traditiota.⁷²

Manner-Euroopan tavoin myös Englannissa alettiin nähdä oma kansallinen menneisyys kansallisena arvoperustana. Historiasta tuli keskeinen osa kansallista itsemäärittelyä. Kansan menneisyyden rakentamisesta tuli osa kansakunnan retoriikkaa, joka ilmeni niin kielen kehittämisessä, kirjallisuudessa, laissa kuin historiankirjoituksessakin. Toisaalta oman maan ja Englannin kirkon menneisyyteen keskittyminen sai aikaan englantilaisten historiankirjoittajien kääntymisen 'sisäänpäin': tarkasteltiin ja etsittiin yhä enemmän kansan 'todellista', barbaarista alkuperää, joka vaihdettiin troijalaisista ja normanneista sakseihin ja germaaneihin. Käytännössä historiankirjoitus vajosi yhä uudestaan uusien kansallisten myyttien ja sankarikulttien lumoihin.⁷³ Hallitsijakeskeiselle ja keskusjohtoaiselle valtiojärjestelmälle uudet myytit olivat välttämättömiä. Niillä vahvistettiin ihmisten uskoa alati muuttuvassa ja epävarmassa maailmassa valan edustamaan myyttiseen ja kestävään hyvään. Tämä osoittaa, kuinka esikuvalliset ja menneisyydestä kertovat myytit ovat historian tavoin luoneet ja rakentaneet niin valtion, kirkon kuin kansakunnankin identiteettiä.

Tudor-historian (l)opetus

Tudorien virallinen historiankirjoitus sekä muokkasi että asettui osaksi 1500-luvun englantilaisten historiatietoisuutta. Tudorien valtaannoususta tuli tärkeä englantilainen selviytymistarina, joka siirtyi virallisista kronikoista kansanomaisiin menneisyydestä kertoviin esityksiin. Tudor-myytti alkoi kuitenkin horjua 1500-luvun lähetessä loppuaan. Näytti siltä kuin Tudorit olisivat vuorostaan joutumassa Jumalan koston kohteeksi syntiensä tähden. Henrik VII:n pojanty-

tär ja Englannin pitkäaikainen hallitsija Elisabet I (1558-1603) lähestyi vääjäämättömästi kuolemaansa kykenemättä tarjoamaan omaa perillistään valtaistuimelle.⁷⁴ Historia näytti uhkaavasti toistavan itseään. Ilman laillista kruununperijää Englanti saattaisi joutua kokemaan jälleen uuden verisen taistelun valtaistuimesta. Pelko sisällissodasta oli aiheellinen, koska maata jakoi yhä kiivas uskonnollinen kiista katolilaisten ja protestanttien välillä. Pelko ruokki menneisyyden haamujen esiinmarssia: ruusujen sota ja Rikhard III:n hahmo nousivat hakemattakin englantilaisten mieliin.⁷⁵

Näytelmäkirjailija William Shakespeare oli monen aikalaisensa tavoin huolestunut Englannin kohtalosta ja sisällissodan mahdollisuudesta. Hän osallistui teatteriseurueineen kiivashenkiseen päivänpoliittiseen keskusteluun, jossa ei historiallisia esikuvia ja esimerkkejä, tuttuja kertomuksia ja henkilöitä säästely. Shakespeare keskittyi ennen kaikkea Rikhard III:een, kaikkien tuntemaan pahuuden ruumiillistumaan. Patriootti Shakespearen tavoite oli suojella Rikhardin avulla Englantia ja estää sitä luisumasta uudestaan sisällissotaan. Hänen patriotisminsa tiivistyy paljastavasti *Rikhard III* -näytelmän viimeisessä puheenvuorossa, jossa kuninkaaksi taistelukentällä kruunattu ja Englannin pelastajana esitetty Henry Tudor lausuu:⁷⁶

Valamme velvoittaa: on aika liittää yhteen/Yorkin ja Lancasterin ruusut./Taivaan Herra, siunaa tämä liitto,/vihaa on jo saatu kestää liian kauan;/Kuka teistä, luopiot, ei ole samaa mieltä?/Mieleton on ollut Englantia raateleva viha,/veli tappoi kysymättä veljen, isä pojan, poika pakotettiin isänmurhaan;/ tähän hulluuteen on ollut syynä/Yorkin ja Lancasterin keskinäinen kauna./Richmond ja Elisabet,/sukujensa kuninkaiden jälkeläiset,/solmivat nyt liiton jota Luoja vaatii,/ ja heidän lapsensa, jos Herra niitä suo,/lujittavat rauhan, luovat onnea ja rikkautta,/rakentavat uuden, vauraan maan./Taivaan herra katko nuo luopioiden miekat,/etteivät nuo vainon päivät palaa/ja syökse Englantia kynneliin ja vereen./Surma niille, jotka vaarantavat rauhan;/he eivät ansaitse sen antimia./ Sota on päättynyt ja rauha elää:/Luojan siunausta sovulle, ja pitkää ikää. Amen.⁷⁷

Shakespeare puhui Tudorin suulla suoraan yleisölleen. Ensinnäkin Tudorin esittämä toive oli toteutunut Shakespearen ajan hallitsijan Elisabet I:n hahmossa. Tämä oli tuonut vaurauden maahan ja pitänyt henkilökohtaisella karismallaan riitelevät osapuolet kurissa. Elisabetin kuolema ilman perillistä saattaisi kuitenkin sytyttää sisällissodan uudestaan. Tämä oli vältettävä, ja Shakespeare halusi muistuttaa Rikhard III:n pahuushahmolla yleisöään siitä, mitä edellinen sisällissota oli tuonut mukanaan: käsittämätöntä pahuutta, julmuutta ja kär-

simyksii, kaikennäköisiä vallantavoittelijoita, joita oli erityisesti pidettävä silmällä poliittisesti herkkänä ajankohtana. Toisaalta tarinalla oli myös opetus: Englanti oli ajautunut aikaisemminkin syvään kaaokseen, mutta se oli selvinnyt siitä Jumalan johdatuksessa kulkeneiden Tudorien ansiosta.

Rikhard III:n hahmo ei kuitenkaan heijasta vain aikansa poliittista propagandaa, vaan myös sen käsityksiä historiallisen tiedon luonteesta ja merkityksestä, siitä, mitä historialla tuolloin ymmärrettiin. Tudorien tarinassa näkyy historian kaksoismerkitys: se on nimenomaan kertomus menneisyydestä, ei niinkään menneisyys pelkinä tapahtumina.⁷⁸ Historiankirjoituksen historian näkökulmasta ajankohta on hyvin mielenkiintoinen, sillä 1400-1500 -luvulla kristillinen ja maallinen lähestymistapa sekoittuivat toisiinsa. Historiasta kertomisen tavat ja moraalisuus säilyivät, mutta kristillisen sisällön ohella tapahtumat saivat myös painokkaita maallisia merkityksiä. Henkilöistä ja ilmiöistä puhuttiin yhä Jumalan johdatuksen alaisuudessa, mutta niille tuli myös selvää konkreettista päivänpoliittista leimaa ja merkitystä. Maallistuvassa kulttuurissa paholaisestakin tuli entistä enemmän politiikan työväline. Hänet alettiin nähdä yhä enemmän historiallisessa muistissa olevissa entuudestaan tutuissa historiallisissa henkilöissä, jolloin perinteiset kristillisväritteiset tutut paholaishahmot alkoivat saada ihmiskasvot.

Tudor-ajan historiankirjoituksella oli selkeä tarkoitus. Sen tuli opettaa ihmisiä moraalisesti ja poliittisesti. Historia oli kertomuksia hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä. Historia osoitti, mikä oikeutus kullakin vallalla oli takanaan ja samalla myös, mitä asioita vallan tuli välttää, karttaa ja kammoksua. Niin keskiaikaisille kronikoitsijoille kuin humanisteillekin oleellista oli tuoda historian ilmiöt ja ihmiset lähelle, tehdä ne tutuiksi ja samalla korostaa kertomansa yleispätevää merkitystä. Tätä tehtävää toteuttaakseen humanistit nojautuivat klassisiin malleihin. He nojautuivat tuttuihin tarinoihin. Niiden juonikaaviot ja hahmot olivat tärkeämpiä kuin tapahtumien totuudellisuuden esittäminen. Kerrotun tarinan moraalinen opetusmerkitys ajoi kirkkaasti yli historiallisen totuuden.

Tuttuus vaati sitä, että syntyi malleja, joiden mukaan kuvattiin historian henkilöitä. Oli olemassa hyviä ja huonoja ihmisiä niin kuin hyviä ja huonoja kuninkaitakin. Kerran saatu maine pysyi, sillä se siirtyi teoksista toisiin sellaisenaan.

Koska historian kirjoittajilla ei ollut tapana kyseenalaistaa toistensa tulkintoja, tietyt oppirakennelmat ja tietyt yhteisesti hyväksytyt tulkinnat Englannin historiasta vakiintuivat. Niinpä Tudorien hallituskaudella oli selvää, että edellinen vuosisata oli pahuuden valtakunnan aikaa ja että Rikhard III oli sen syntien ruumiillistuma. Yleisyys, esikuvallisuus ja moraalinen näkökulma tuovat historian lähelle myyttiä. Historian tehtävänä oli myyttien tavoin esittää tuttuja ja yleisiä, ei ainutkertaisia ilmiöitä.

Mikä sitten tekee Tudorien tarinasta myytin? Se on esikuvallinen kertomus, joka kertoo, kuinka hyvä aina voittaa lopulta pahan ja kuinka yhteisön moraali-
nen tasapaino palautuu. Toiseksi se on kertomus alkutapahtumasta. Rikhard oli pimeään keskiajan ruumiillistuma. Tappaessaan maan ylimyksiä hän imi näiden rikokset itseensä. Kun koko ikänsä maanpaossa ja ylimysten välisistä riidoista erossa ollut Henry Tudor nousi valtaistuimelle, keskiaika loppui ja uusi aika saattoi alkaa Englannissa. Tudor-myytillä on myös metafyyssinen aspekti, sillä se kertoo Jumalan puuttumisesta historian tapahtumiin. Henry esitettiin Jumalan lähettiläänä ja Jumalallisen oikeuden välikappaleena. Hänet esitettiin valon enkelinä, joka puhdisti pahuuteen sortuneen Englannin. Myytissä on kyse myös vallalla olevan poliittisen tilanteen perustelusta ja oikeuttamisesta. Rikhardista tehtiin pahimman luokan hirviö ja tyranni, sillä ainoastaan silloin Tudoreilla oli oikeus syrjäyttää Jumalan voitelema hallitsija. Tudor-myytti oli siis perimmältään kertomus siitä, miksi Tudorit olivat päässeet valtaan ja miksi heidän tuli siellä pysyä. Kuten Shakespeare asian kuolemattoman iskevästi ilmaisi: Englanti ei saanut enää langeta pahuuden ja sisäisen verenvuodatuksen tielle.

Viitteet

- 1 Suluissa esitetään kuninkaiden hallitusvuodet.
- 2 Hall, Edward: *The Union of the Two Noble and Illustre Famelies of Lancastre and Yorke* (1548). *Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare*. Edited by Geoffrey Bullough. London, Routledge and Kegan Paul 1960, 16.
- 3 Ruusujen sota on saanut nimensä valtaistuimesta taistelleiden sukujen vaakunatunnuksista. Lancaster-suvun tunnus oli punainen ja York-suvun valkoinen ruusu. Termi otettiin kuitenkin käyttöön vasta 1800-luvulla. Itse asiassa termi on harhaanjohtava painottaessaan liiaksi sodan dynastista puolta. Saccio, Peter: *Shakespeare's English kings. History, chronicle, and drama*. London, Oxford University Press 1977, 12-13. Ruusujen sota on nähty ajanjaksona, joka oli poikkeuksellisen musta ja häpeällinen Englannin historiassa. Se on nähty väkivallan, juonittelujen ja oman edun tavoittelun aikana. 1500-luvun uskonpuhdistuksen myötä se edusti katolisen keskiajan moraalista ja poliittista rappiota. Katolilaisen Englannin 1400-luvun sisällissodat olivat merkki keskiaikaisen ja paavinjohtoisen maailman itsetuhoisuudesta. Myös 1500-luvulla

- Englantiin saapunut renessanssi korosti ruusujen sodan merkitystä Englannin keskiajan loppuna. Valtakunta oli nyt valmis uuteen ja valoisaan aikaan, jossa tieto syrjäytti tietämättömyyden ja sivistys barbarismin. Oman leimansa toi 1800-luvulla englantilaisessa historiankirjoituksessa vallalla ollut brittiläisyyden ylemmyyttä ja sen parlamentista johtuvaa poliittista kehittyneisyyttä korostanut Whig-historia. Tulkinnan mukaan 1400-luku oli rappion aikaa, josta Britannia oli kuitenkin selvinnyt. Britannialla ja brittiläisellä kulttuurilla koettiin olevan suuri lähetystehtävä. Sillä, jos se oli menneisyydessään selvinnyt barbarismista, voisivat sen ohjauksella siitä selvitä myös sen siirtomaat tulevaisuudessa. Pollard, A.J.: *Late Medieval England, 1399-1509*. Harlow, Longman 2000, 1-6.
- 4 Ross, Charles: *Richard III*. New Haven & London, Yale University Press (1981) 1999, xlv; Campbell, Lily B: *Shakespeare's Histories. Mirrors of Elizabethan Policy*. London, Methuen 1964, 68, 218-219. Uuden ajan alun englantilaisten sisällissotaa kohtaan tuntemista peloista Hicks, Michael: *Richard III*. Stroud, Tempus 2001, 25.
- 5 Hall (1548) 1960, 294.
- 6 Ajatuksen Henrik VII:stä Jumalan enkelinä toi ensimmäisenä esiin hänen elämäkertansa kirjoittaja, ranskalainen Bernard André, joka oli saapunut Henrikin kanssa Ranskasta v. 1485. Tuhtaan kuninkaaksi Henrik nimitti Andrén maan viralliseksi historiankirjoittajaksi ja nuoren kruununprinssin opettajaksi. Yhteinen menneisyys lienee muodostanut miesten välille ystävyyssiteen – tai ainakin voidaan olettaa, että Henrik itse oli Andrén tärkeimpiä lähteitä tämän teoksessa *History of Henry VII*. Teosta leimaa selkeä vastakkainasettelu Henrik VII:n ja Rikhard III:n välillä. Ross (1981) 1999, xxxvi; Kendall, Paul Murray: *Richard the Third*. London, Allen & Unwin 1955, 420.
- 7 Hall (1548) 1960, 17.
- 8 Woolf, D.R.: *The Idea of History in Early Stuart England. Erudition, Ideology, and "The Light of Truth" from the Accession of James I to the Civil War*. Toronto, University of Toronto Press 1990, 9.
- 9 D.R. Woolfin mukaan 1500-luvun Englannissa niin runous kuin teatterikin koettiin historiaksi. Varsinkin kun ne kuvasivat asioita, joiden tiedettiin tapahtuneen "oikeasti". Historiaksi kutsuttiin myös useammanlaista proosakirjallisuutta ja myös sellaisia teoksia, jotka kertoivat keksityistä tapahtumista. Tällaisia olivat esimerkiksi ritarimantiikkaan perustuneet kirjat. Woolf 1990, 16-17. Myös Woolf, D.R.: *Reading history in Early modern England*. Cambridge, Cambridge University Press, 2000, 1.
- 10 Tudor-myytistä ks. Potter, Jeremy: *Good King Richard? An Account of Richard III and His Reputation 1483-1983*. London, Constable 1983, 3-15; Hicks 2001, 25-26. Käsitteen Tudor-myytti toi esiin E.M.W Tillyard vuonna 1948 teoksessaan *Shakespeare's History Plays*. Tillyard, E.M.W: *Shakespeare's History Plays*. London, Chatto & Windus 1948, 29-32. Sen jälkeen termi on ollut ahkerassa käytössä ja myös ankarankin kritiikin kohteena. Tillyardia on kritisoitu ainakin siitä, etteivät Tudorit ja heitä ylistäneet kronikoitsijat tietoisesti luoneet mitään Tudor-myyttiä, vaan he rakensivat tarinansa Rikhard III:sta tämän aikalaisten tunteiden pohjalta. Kritiikistä ks. Hanham, Alison: *Richard III and his Early historians*. Oxford, Clarendon Press 1975, 191-192; Ross (1981) 1999, lxi.
- 11 Dualismi näkyi mm. kirkkoisä Augustinuksen (354-430) teksteissä, jossa hän puhui Jumalan (Civitas Dei) ja maalliseen valtakunnasta (Civitas Terrena). Ks. Kelley, Donald R: *Faces of history. Historical inquiry from Herodotus to Herder*. New Haven, Yale University Press 1998, 91.
- 12 Arkiajattelussa myytit on koettu kansan keskuudessa vallitseviksi, mutta epätodeksi osoiteutui menneisyyttä koskeviksi käsitteiksi. Historiaksi on puolestaan kutsuttu asioita, jotka ovat todella tapahtuneet. Ks. Munz, Peter: *History and Myth. Philosophical Quarterly*. Vol. 6, issue 22, January, 1956, 1-2. Jako historiaan ja myytteihin on jo antiikin perintöä. Kuuluisimpia on Aristoteleen (384-322 e.Kr) jako. Hänen mukaansa "toinen [historia] kuvaa tapahtunutta, toinen [runous] sitä mikä saattaisi tapahtua". Näistä runouden käsittelemät myytit olivat Aristoteleelle historiaa "arvokkaampia": "Runous on... filosofisempaa ja vakavampaa kuin historia, sen kohteena on yleiset totuudet, kun sitä vastoin historia käsittelee erityistapauksia." Aristoteles: *Runousoppi*. Suom. Pentti Saarikoski. Helsinki, Otava 1998, 31. Samalta pohjalta jatkoi roomalainen Quintilianus (35-95). Hän erotti kolme kerronnan lajia: fiktio (fabula), realismi (argumentum) ja historiallinen narratiivi. Näistä ensimmäinen käsittelee totuudesta riippumattomia ja mielikuvituksellisia asioita; toinen todennäköisyyksiä ja todenkaltaisuuksia; ja viimeksi mainittu tosiasioita. Kelley 1998, 66-68. Keskiajalla saman jaottelun teki Willelmus Concheslainen (n. 1080- n. 1150). Willelmus erotteli historiaa kirjoittavat todenpuhujat (auktorit) ja keksittyjen tarinoiden kertojat (runoilijat). Lehtonen, Tuomas M.S: *Hopeamarkkojen evankeliumi. Kirjoituksia sydänkeskiajan kulttuurihistoriasta*. Helsinki, WSOY 2000, 39-40.
- 13 Myytin määrittelystä ks. Honko, Lauri: *Uskontutieteen näkökulmia*. 2. painos. Porvoo, WSOY

- 1981, 111-113; Eliade, Mircea: *Ikuisen paluun myytti. Kosmos ja historia* (1949). Suom. Teuvo Laitila. Helsinki, Loki-Kirjat 1993, erityisesti 3, 34-39, 42-43, 68-69, 81-84, 117, 121-122, 125 ja 128-131.
- 14 Kelley 1998, 16.
- 15 Esimerkiksi Jorma Kalela on painottanut historioitsijoiden keskeisenä tehtävänä olevan maailman tekeminen ymmärrettävämmäksi. Kalela, Jorma: *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki, Gaudeamus 2000, 64. Ks. myös s. 225.
- 16 Kelley 1998, 7-8, 201-202.
- 17 Ks. Kelley 1998, 110, 112-114, 118, 123.
- 18 Gransden, Antonia: *Historical writing in England*, Vol 2, C. 1307 to the Early Sixteenth Century. London, Routledge & Kegan Paul 1982, 471, 475-476. Myös Hicks 2001, 184. Arthur-kultin suosiota oli lisännyt Sir Thomas Maloryn "Le Morte d'Arthur", joka julkaistiin ensimmäisen keran 1480-luvulla. Vaikka kruununprinssi Arthur kuoli jo 15-vuotiaana vuonna 1502, ei se estänyt Tudorien näkemistä itseään Arthurin ruumiillistumana. Arthur-kultti oli tärkeä osa myös Elisabet I:n valtaa perustelevaa retoriikkaa. Ks. Tillyard 1948, 30-32.
- 19 Kyse on yleisestä länsieurooppalaisesta suuntauksesta, jossa myöhäiskeskiajan ja uuden ajan alun historioitsijat alkoivat luoda uusia myyttejä valtakuntien suurista menneisyyksistä. Ks. Kelley 1998, 174. Vrt. Jowett, John: Introduction. *William Shakespeare. The Tragedy of Richard III*. Edited by John Jowett. Oxford and New York. Oxford University Press 2000, 13-14.
- 20 Gransden 1982, 461, 471.
- 21 Ks. Woolf 1990, 31; Jowett 2000, 12-13.
- 22 Pahuus on teema ja ilmiö, joka on koskenut kaikkia kulttuureja ja ihmisyyhteisöjä. Näennäisestä yksinkertaisuudesta huolimatta se on kuitenkin ongelmallinen käsite. Pahuutta on ajan saatossa lähestytty pääasiassa teologisesti, filosofisesti ja psykologisesti, mutta myös historiografisesti ja yhteisön menneisyyssuhteen näkökulmasta. Tällöin se on paljastunut vahvasti ajasta ja paikasta riippuvaiseksi sekä hyvin poliittisvärittiseksi käsitteeksi, jota on käytetty hyvinkin propagandistisiin tarkoituksiin. Tästä puhuu muun muassa Amélie Oksenberg Rorty. Hänen mukaansa *pahuus* on nimenomaan aikojen kuluessa dramaattisesti muuttunut ja monimuotoinen sateenvarjokäsite, joka on tarkoittanut niin inhottavuutta, tottelemattomuutta, pahetta, ilkeyttä, itsepäisyyttä, moraalittomuutta, julmuutta, väkivaltaisuutta, rikollisuutta kuin syniäkin. Rorty, Amélie Oksenberg: Preface. *Varieties of Evil. The Many Faces of Evil*. Historical Perspectives. Edited by Amélie Oksenberg Rorty. London and New York, Routledge 2001, xii-xiii.
- 23 Persoonallistunut pahuus on ollut nimenomaan kristillinen ilmiö. Messadié, Gerald; *History of the Devil*. Translated by Marc Romano. New York, Kodansha International 1997, 6.
- 24 Muchembled, Robert: *Djävulens historia*. Översättning av Lotta Riad. Stockholm, Norstedts 2002, 8-10, 27, 31-52.
- 25 Woolf 1990, 31.
- 26 Gransden 1982, 471; Bullough 1960, 11.
- 27 Paulus Orosius (400-luvun alku) oli Augustinuksen oppilas. Ks. Lehtonen 2000, 32. Laajemmin aiheesta Kelley 1998, 75-98 ja lähemmin Orosiukselta 92-95.
- 28 Woolf 1990, 4-8; Gransden, 1982, 454-455.
- 29 Bede: *The Ecclesiastical History of the English People* (731). Edited with an Introduction by Judith McClure and Roger Collins. Oxford, Oxford University Press 1994, 3. Bedasta Kelley 1998, 110-111.
- 30 Woolf 1990, 4 ja 12; Kelley 1998, 100, 120, a 122-124; Gransden 1982, 458.
- 31 Jussi Hanska siteeraa Jacques Le Goffia, jonka mukaan "Exemplum on lyhyt, totuutena esitettävä kertomus, joka on tarkoitettu suulliseen esitykseen (yleensä saarnaan) vakuuttamaan kuulijia esityksen moraalisen sanoman oikeellisuudesta". Hanska, Jussi: Exemplum historiankirjoituksessa: miten keskiaikaista exemplum-materiaalia on tutkittu ja miten sitä tulisi tutkia. *Esimerkin voima. Exemplum ja esimerkillisyys antiikin retoriikasta nykypäivän naistenlehtiin*. Toim: Liisa Saarioluoma. Turku, Kirja-Aurora 2001, 85.
- 32 Saarioluoma, Liisa: Alkusanat: Exemplum-perinne ja esimerkillisyyden ongelma. *Esimerkin voima. Exemplum ja esimerkillisyys antiikin retoriikasta nykypäivän naistenlehtiin*. Toim: Liisa Saarioluoma. Turku, Kirja-Aurora 2001, 9. Myös Kelley 1998, 65.
- 33 Hall (1548) 1960, 300. Ks. Ross (1981) 1999, xlvii-xlviii. Rossin mukaan Tudor-historioitsijat näkivät yleisemminkin Rikhardin tekojen taustalla tämän luontaisen kunnianhimon ja pahuuden (wickedness). Ross (1981) 1999, xliii ja 63-64. Kunnianhimon rappioittavasta vaikutuksesta puhui erityisesti Thomas More. More, Thomas: *The History of Richard the Thirde* (1513). The Yale Edition of the Complete Works of St. Thomas More. Vol. 2. Ed. by Richard S. Sylvester. New Haven & London, Yale University Press 1963, 7-8, 12-13.
- 34 Tillyard 1948, 71-72 ja 89-90. Myös Campbell 1964, 106-111. Rikhard III oli jo 1500-luvun al-

- kupuolelta lähtien ollut teatterimaailmassa suosittu konnahahmo, joka oli hyväksytty esittämään tiettyjä moraaliteetteja. Campbell 1964, 125, 320 ja 326. Myös Moseley, C.W.R.D: *William Shakespeare. Richard III*. Harmondsworth, Penguin books 1989, 27, 30 ja 32.
- 35 Esim. Johnston, Ian: *Lecture on Shakespeare's Transformation of Medieval Tragedy and an Introduction to Richard III*. 1999. <http://www.mala.bc.ca/~johnstoi/eng366/lectures/lecture1b.htm>; Jowett 2000, 18; Hicks 2001, 34, 178, 191.
- 36 Hicks 2001, 25-26; Myös Woolf 1990, 8.
- 37 Ks. Woolf 1990, 7, 10; Hicks 2001, 25-26, 194. Selkeimmin tämän kaavan toi esille sir Walter Raleigh teoksessaan *History of the World* (1614). Campbellin mukaan Raleigh'n työ konkretisoi ja systematisoi englantilaisen renessanssin historiankirjoituksen keskeisen ajatuksen: miten Jumalan oikeus toimi historiassa. Campbell 1964, 81-83.
- 38 "Herra on pitkämielinen ja suuri armosta, hän antaa anteeksi pahat teot ja rikokset, mutta ei jätä niitä rankaisematta, vaan kostaa isien pahat teot lapsille kolmanteen ja neljäljanteen polveen." 4. Mooseksen kirja 14:18. Ks. Campbell 1964, 121-122.
- 39 Woolf 1990, 5.
- 40 Kronikkaperinteestä Ks. Kelley 1998, 89, 100, 118-121. Myös Gransden 1982, 465-466.
- 41 Ks. Gransden 1982, xii, 252, 457. Hänen mukaansa vasta 1200-luvun lopulla Englannin hallitsijat alkoivat käsittää historian merkityksen ja hyödyllisyyden propagandan välineenä. Vuosina 1291-92 Edward I käskytti luostareita tutkimaan tarkoin kronikoita, jotta hän voisi historiaa siteeraamalla oikeuttaa vaatimuksensa, jotka koskivat Skotlannin hallitsemista. Englanti oli tässä suhteessa tavallaan myöhästyminen, sillä erityiset kuninkaita ja näiden poikkeuksellisia tekoja ylistävät kuningaslämäkerratt olivat olleet jo hyvin pitkään suosittuja esimerkiksi Ranskassa.
- 42 Ensimmäinen, joka jakoi Englannin historian kuninkaitten hallituskausiin mukaan, oli italialainen Polydorus Vergilius. Ross (1981) 1999, xxxviii. Toinen keskeinen konventio oli ollut ns. neljän valtakunnan oppi, jossa historia oli vanhatestamentilliseen tapaan jaettu ajallisesti neljään osaan. Ks. Kelley 1998, 77, 92.
- 43 Gransden 1982, 251 ja Lancaster-suvun valta-asemaa tukevasta propagandasta 252 viite 24.
- 44 York-suvun valta-asemaa tukevasta kirjoittelusta on hyvä esimerkki *History of the Arrival of Edward IV in England* teos. Se pyrki esittämään Edvard IV:n mahdollisimman suostuisassa valossa. Se korosti Edvardin oikeutta valtaistuimeen vertaamalla sitä Lancaster-suvun laittomuuteen ja rikollisuuteen. Yorkeja tukevia teoksia levitettiin Englannin lisäksi ulkomaille ja erityisesti Ranskaan. Ks. Gransden 1982, 261-264.
- 45 Ks. Hicks 2001, 21, 173; Potter 1983, 3-4.
- 46 Hicks 2001, 26-32, 35-36; Jowett 2000, 17-18. Vrt. Woolf 1990, 6-7; Tillyard 1948, 85-88. Canning, Joseph: *A History of Medieval Political Thought 300-1450*. London, Routledge 1996.
- 47 Dunham, William Huse, Jr. & Wood, Charles T: The Right to Rule in England. *Depositions and the Kingdom's Authority, 1327-1485. The American Historical Review*. Volume 81, Issue 4, October 1976, 738, 760.
- 48 Hicks 2001, 34, 36. Tillyard 1948, 212. Myös Dunham & Wood 1976, 760-761.
- 49 Hall (1548) 1960, 300. Ks. myös More (1513) 1963, 7-8.
- 50 Rossin mukaan tämä oli mm. Thomas Moren keskeinen ajatus. Ross (1981) 1999, xxxviii. Ks. myös Potter 1983, 141.
- 51 Hicks 2001, 41
- 52 Muchembled 2002, 57.
- 53 Messadié 1997, 3, 7, 11.
- 54 Joannis Rossi: *Antiquarii Warwicensis Historia Regum Angliae*, ed. T. Hearne (Oxford 1716). Rousista ks. Kendall 1955, 420; Ross (1981) 1999, xxxv-xxxvi. ja Hanham 1975, 105. Ihmisen vasempaa puolta on pidetty monissa kulttuureissa 'pahan' puolena ja muun muassa vasenkätisyys on nähty paholaismaisena piirteenä. Turunen, Ari: *Hyvän ja pahan merkit. Eli taikauskosten tapojen tarina*. Jyväskylä, Atena kustannus Oy 2002, 73-74. Vasemman ja pohjoisen yhdistämisestä pahaan myös Muchembled 2000, 42-43.
- 55 Gransden 1982, 459. Myös Kelley 1998, 100, 122-123.
- 56 Ks. Woolf 1990, xv.
- 57 Woolf 1990, 10-12.
- 58 Ks. *Versions of History from Antiquity to Enlightenment*. Edited by Donald R. Kelley. New Haven, Yale University Press 1991, 255.
- 59 Kuten Gransden asian ilmaisee Vergiliuksen ja Moren teokset olivat humanistisen asenteensa vuoksi englantilaisen 1500-luvun historiankirjoituksen valtavirran ulkopuolella. Gransden 1982, 425, 469.
- 60 Humanismista Mikkeli, Heikki: Renessanssin tieteen edellytyksiä ja reunaehtoja. *Renessanssin*

- tiede*. Toim. Timo Joutsuvuo ja Heikki Mikkeli. Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden seura 2000, 30-44; Kelley 1998, 188-189; Gransden 425-428; Burke, Peter: *The Renaissance Sense of the Past*. London, Edward Arnold 1969, *Passim*.
- 61 Esim. Ross (1981) 1999, xli-xlii.
- 62 Esim. Woolf 1990, 11; ja Campbell 1964, 20. Myös Kelley 1998, 188-189, 192; Gransden 1982, 428, 469.
- 63 Kuuluisimpia poliittisia ohjenuoria oli firenzeläisen valtiotieteilijän Niccolò Machiavellin (1469-1527) *Ruhtinas* -teos, jossa hän huolestuneena Italian tilanteesta esitti toiveensa Piero de' Medicin pojalle Lorenzolle asian oikaisemiseksi historiasta saatuja opetuksia ja esimerkiksi hyväksikäyttäen Machiavelli, Niccolò: *Ruhtinas* (1532). Suomentanut O.A. Kallio. 3. painos. Hämeenlinna, Karisto Oy 1997. Machiavellin teos oli heti ilmestymisensä jälkeen valtavan keskustelun kohteena. Se, että hän katsoi tarkoituksen pyhittävän keinot päämäärän saavuttamiseksi koitui hänen jälkimaineensa kohtaloksi. Tillyardin mukaan Machiavellin ajatukset olivat Tudoreille vieraita, ja luultavasti teoksen vastustus johtui yksinkertaisesti siitä, että sen ajatukset ymmärrettiin väärin. Ne irrotettiin alkuperäisestä kontekstistaan, sillä Machiavellin neuvot perustuivat v. 1513 vallitsevaan tilanteeseen Italiassa. Tillyard 1948, 21-23. Machiavellista Ks. Kelley 1998, 146-152. Joka tapauksessa Machiavellin kirjanen paljastaa olennaista 1500-luvun historiakäsityksestä. Historialla oli hyötyä, mutta moraalisen sijasta se oli ennen kaikkea poliittista.
- 64 Ks. Suvanto, Pekka: Uuden ajan alun historiankirjoitus. *Historian kirjoituksen historia*. Toim. Serälä, Päivi, Suvanto, Pekka ja Viikari, Matti. Helsinki, Gaudeamus 1983, 43, 47. Myös Gransden 1982, 429.
- 65 Gransden 1982, 431-432, 441.
- 66 Tätä tulkintaa tukee Moren Henrik VII:lle esitetty toive siitä, että tyrannia Henrik VII:n kuoltua nyt lopultakin päättyisi. More olikin ollut jo pitkään vaikeuksissa Tudoreita kristisoivilta kirjoituksillaan. Lisäksi hänen isänsä oli vangittuna toimiensa vuoksi. Sylvester, Richard S: Introduction. *The Yale Edition of the Complete Works of St. Thomas More*. Vol. 2. Ed. by Richard S. Sylvester. London, Yale University Press 1963, lxxix-lxx, lxxxix ja xcvi-civ; Ross (1981) 1999, xli viite 24. Potterin mukaan Moren todellinen kohde oli Henrik VII. Potter 1983, 115-116. Myös Hanham 1975, 152-190.
- 67 Esim. Ross (1981) 1999, xxxvii-xxxviii; Gransden 1982, 433-440.
- 68 Woolf 1990, 30-33.
- 69 Kelley 1998, 164-167, 172, 185; Myös Gransden 1982, 472.
- 70 Esim. Woolf 1990, 37; Kelley 1998, 173.
- 71 Antikvarismi tarkoitti sekä menneisyyden esineiden keräämistä itsessään että menneisyyden esineellisten jäänteiden ja kirjallisten teosten pohjalta tehtyä historiantutkimusta. Tällöin ei kuitenkaan keskitytty vain poliittiseen historiaan vaan myös maantieteellisten elementtien ja historiallisten rakennusten tutkimiseen. Ks. Gransden 1982, 308-309.
- 72 Ks. Woolf 1990, 24-25.
- 73 Kelley 1998, 165, 184-185, 187.
- 74 Ajatus Tudoreita kohdanneesta Jumalan kostosta otettiin esiin heitä seuranneen Stuart-suvun aikana. Esimerkiksi Sir Walter Raleigh'n tarkoituksena oli korostaa, kuinka Jaakko I oli saanut kruunun itse Jumalalta. Campbell 1964, 83-84.
- 75 Pollard 2000, 3; Moseley 1989, 5; Campbell 1964, 333-334; Tillyard 1948, 7-8.
- 76 Shakespeare oli omaksunut patriotismin sekä nuoruudessaan papeilta, jotka saarnasivat maan yhtenäisyyden puolesta ulkoista ja sisäistä vihollista vastaan että lähteenään käyttäneeltä Edward Hallilta. Tillyard 1948, 20, 71. Myös Rowse A.L: *Shakespeare the Man*. London, MacMillan 1973, 153-154.
- 77 Shakespeare, William: *Rikhard III* (n. 1593). Suomentanut Matti Rossi. Helsinki, Tammi 1977, 158.
- 78 Tässä yhteydessä voidaan teorioida sen verran, että menneisyys saa merkityksen vasta kertomuksen muodossa – vasta, kun tapahtuneet asiat asetetaan jonkin kokonaisuuden osaksi, siis osaksi *kertomusta*. Esimerkiksi Hayden White on korostanut, kuinka historioitsija juonellistaa kirjailijan tavoin kertomansa tarinan. Hän antaa menneisyydelle muodon ja merkityksen. Hän antaa sille juonen, jolla on alku, keskikohta ja loppu. White, Hayden: *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore, Johns Hopkins University. Press 1973, *passim*. Whitesta ks. Mehtonen, Päivi: Mihin kirjallisuushistoria päättyy? *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim. Outi Alanko ja Tiina Käkelä-Puumala. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2001, 53-57.